

JURAJ ČERVENÁK

DRAČÍ
CAREVNA

DRUHÁ ČÁST CYKLU
BOHATÝR

PŘEKLAD ROBERT PILCH

ARGO

Jakékoli šíření, distribuce či kopírování této zprávy nebo její části, je zakázáno.

DODATKY

BOHOVÉ, DÉMONI A BÁJNÉ POSTAVY Z UGROFINSKÉ A TURKO-TATARSKÉ MYTOLOGIE

Azyren – u Čeremisů bůh smrti. Představy o něm byly pravděpodobně ovlivněny muslimským andělem smrti Azraelem. Azyren se zjevoval v podobě vysokého tmavého muže s nožem nebo šavlí, kterou prořízl hrdlo mrtvého a tím uvolnil duši z těla. Čeremisové proto nechávali u zesnulého misku s vodou, aby si Azyren mohl před tímto úkonem opláchnout čepel. Azyren doprovázel duše do záhrobí ke strážci světa mrtvých Kijamatovi.

Čudové – skutečný ugrofinský národ, kdysi žijící v oblasti velkých jezer na severu dnešního Ruska. Je zmiňován v několika historických souvislostech, např. povolání prvního varjažského vojevůdce Rurika, válka knížete Jaroslava Moudrého s Čudy... Ve středověku však Rusové slovem Čudi (od „čužije“ – cizí) označovali všeobecně cizojazyčné národy na severovýchodě Ruska a pod Uralem, většinou ugrofinské kmeny. V tomto románu jsou však použity mytické představy kmene Komi-Permanů, kteří Čudy považovali za tajemné skřítky nebo trpaslíky. Údajně žili v odlehlých lesích a ovládali kouzla, přátelili se s běsy a měli schopnost proměňovat se ve zvířata. V knize převyprávěná pověst o božském daru

v podobě srpu, který chtěli Čudové utopit v řece a sami při tom zahynuli, se dodnes traduje v oblastech pod Uralem.

Dzudzja – pramatka Komi-Permanů, velká hrdinka. Měla šest synů, a aby je mohla kojit najednou, nebeský bůh En jí přičaroval další čtyři ňadra. Pověst říká, že krátce poté, co se její synové oženili, jejich panství v povodí řeky Kamy napadli nepřátelé. Útočníci zničili všechny osady a unesli ženy. Tehdy moudrá Dzudzja přikázala synům, aby pochytili hodně vran. Poslechli ji a společně táhli proti hradišti nepřátel. Tam vrány vypustili. Nepřátelé střelili do velkého hejna a připravili se tak o všechny šípy. Vzápětí se na ně vrhla Dzudzja a její synové, všechny nepřátele pobili a ženy osvobodili.

Kaltaš-ekva – pod Uralem a u kmenů na řece Ob bohyně země a manželka nejvyššího boha Numi-Toruma. Právě s ní jsou nejčastěji spojovány pověsti o Zlaté babě, modle ověšené vzácnými kožešinami, amulety a cennostmi. Ve zmíněných oblastech se během folklorních slavností dodnes takové modly vyskytují.

Keremet – u Čeremisů bůh zla, vládce zlých lesních a vodních duchů (kteří se podle něj nazývají keremetové). Je bratrem nejvyššího boha Kugu Juma, který ho pro neposlušnost svrhl z nebe do vod prvotního oceánu. Zjevně jde o křesťanstvím a islámem ovlivněný dualistický mýtus (Bůh a Satan).

Kijamat – u Čeremisů bůh záhrobí, soudce duší. On rozhodoval, která duše může po látce tenké jako stéblo přejít do ráje a která bude svržena do pekelné propasti. Patrně jde o islámem ovlivněné představy.

Konsyg (resp. Konsyg-ojka) – pod Uralem a u kmenů na řece Ob prvotní medvěd, syn nebeského vládce Numi-Toruma. Otec mu zakázal vycházet z rodného domu na nebesích, ale Konsyg zákaz jednoho dne porušil, uviděl rozlehlé lesy na zemi a zatoužil v nich žít. Uprosil proto nejvyššího boha a ten spustil z nebe řetěz a dovolil synovi sestoupit do světa smrtelníků. Obřad s uvolňováním duše stažením kůže z uloveného medvěda a víra v návrat medvědí duše po řetězu do nebe vycházejí ze skutečných lokálních tradic.

Kudym – u Komi-Permanů dávnověký bájný hrdina, který na sebe dokázal vzít podobu medvěda

Kudyřčo (resp. Kudyřčo-jumo) – jeden ze sedmdesáti sedmi bohů bohatého čeremiského panteonu. Obdoba slovanského Peruna nebo nordického Thora – hromovládce, který svými blesky zabíjel zlé duchy a byl ochráncem úrody a dobytka. Z čeremiského panteonu zmiňme několik bohů, jejichž jména se do příběhu nedostala: Tuňa-jumo vládl větrům a oblakům, Kava-jumo byl bohem nebeské klenby, Sakče-jumo byl bůh-ochránce, Puryšo-jumo předpovídal osud atd.

Kugu Jumo – nejvyšší bůh dávných Čeremisů, doslova „Veliký bůh“. Vládne na nebi, kde pase svá stáda. Vítr je jeho dech, duha jeho lovecký luk. Jeho bratrem je Keremet, bůh nečistých sil a zlých duchů.

Kugurak – hrdina z čeremiských mýtů, první kmenový náčelník, doslova „stařešina“. Báje tvrdí, že měl velkou čarodějnou moc, mohl dokonce rozkazovat Azyrenovi, bohu smrti, a sloužili mu širtové, zlí duchové. Oženil se s Piambar, dcerou nejvyššího boha Kugu Juma. Později byl Čeremisy uctíván jako bůh války, jeho bílý kůň kráčel před bojovými šiky. Pověst o jeho ukrytí pod kamenem a pozdějším převtělování do vojevůdců, kteří obětovali koně a třikrát oběhli kámen, se traduje v Marijské republice (součást Ruské federace).

Mamont – u Komi-Permanů, ale i dalších uralských a obských kmenů dávnověký obr, jelen nebo sob, který byl tak obrovský, že se při chůzi bořil do země a vytvářel tak koryta řek a prohlubně jezer

mankurt – u kočovných národů ze středoasijských stepí nemyslíci otrok, sloužící čaroději, který ho obral o svobodnou vůli a schopnost uvažovat

menkvy – v představách národů na řece Ob a pod Uralem zlí lesní duchové. Byli velmi silní a požírali lidi, ale zároveň byli velmi hloupí. Báje obských Mansů a Chantů vyprávějí o tom, že menkvy jsou vlastně nepodaření první lidé. Když je bůh Torum stvořil,

zjistil, že jsou příliš hloupí, a proto je shodil do moře (v románu do močálů). Oni však vylezli na břeh a dodnes straší v lesích a loví zatoulané lidi. Podle jiných mýtů jde o duchy lidí, kteří zahynuli v lese a jejichž těla se nikdy nenašla. Menkvy mají špičaté hlavy, takže i jejich modly, hojně se vyskytující v archeologických nálezech, mají zašpičatělé horní konce.

Mland-ava – u Čeremisů Matka země

obyda (resp. ovda) – u většiny ugrofinských kmenů, hlavně u Permanů a Čeremisů, nečistá síla, zlý duch, zjevující se v podobě odporné lidožravé čarodějnice. Baba Jaga byla nejstrašnější z obyda. Není vyloučeno, že mýty a pohádky o Babě Jaze nemají slovanský původ, ale pocházejí právě z ugrofinského prostředí.

onarové – u Čeremisů, Udmurtů, ale také ostatních Ugrofinů dávnověcí obři, kteří vládli zemi před zrozením člověka. Byli tak velcí, že překračovali nejširší řeky, a když spolu bojovali, vytrhávali ze země duby a házeli je po sobě jako oštěpy.

Parma – u Komi-Permanů zosobnění tajgy, dávnověkého lesa, matka prvního člověka, hrdinského lovce Pery

Pera – hlavní hrdina permanských legend. Jeho matkou byla samotná Parma – tajga. Pera byl prvním člověkem, lovcem. Jednoho dne kráčel lesem a uviděl duhu, která „pila vodu z řeky“. Vylezl po duze na nebe, kde spatřil nádhernou Zaráň, dceru Šondiho, boha slunce. Zamiloval se do ní a ona jeho lásku opětovala, proto spolu slezli po duze na zem. Šondi – slunce se rozzlobilo a odvrátilo se od Perovy rodné tajgy, takže nastal velký mráz. Slunečního boha obměkčilo až sedm dcer a sedm synů, kteří se Perovi a Zaráň narodili. Tehdy se slunce do lesů opět vrátilo.

Piambor – v čeremiských mýtech dcera nejvyššího boha Kugu Juma, která sestoupila na zem a stala se smrtelnicí, aby mohla žít se svým milovaným Kugurakem, prvním náčelníkem kmene

Sjudbej – u Komi-Permanů lidožravý obr, jakási obdoba řeckého Kyklopa. Také Sjudbej měl jen jedno oko, v němž byl zakletý jeho život. Navíc měl nebezpečné železné drápy. Existuje pověst

o sirotkovi, který mu ty drápy vzal a stal se hrdinou, protože s těmito strašlivými zbraněmi byl neporazitelný.

širtové – u Čeremisů zlí lesní duchové

Šondi – u Komi-Permanů zosobnění slunce, příbuzný nejvyššího nebeského boha Ena

šurale (přesněji **šüräle**) – lesní démon z mytických představ povolžských národů, především Tatarů. Chlupatý tvor s dlouhými prsty a rohem na čele, který své oběti zabíjí tak, že je zatáhne do houští a tam je ulechtá k smrti. Zásadně loví muže, což má zjevný homosexuální podtext. Ne náhodou je šurale symbolem gay komunity v dnešní republice Tatarstán.

šuvej – u ugrofinských kmenů zlá síla, přicházející v podobě silného větru

targyltyš – u některých ugrofinských kmenů (hlavně Čeremisů) škodlivý duch člověka, který zahynul na nějakou nemoc. Věřilo se, že se vrací k lidem, aby dál rozséval nákazu.

Torum (resp. Numi-Torum) – pod Uralem a v povodí Obu jednoduše „bůh“. Numi-Torum byl v této oblasti nejvyšším bohem, vládcem nebes.

tulpar – u povolžských národů turkického původu bájný létající kůň, na rozdíl od řeckého Pegasa však bez křídel

Vakul (resp. Va-kulj) – u Komi-Permanů zlý vodní démon, nebezpečný pro rybáře i pro ty, kdo přecházejí po mostech, protože je rád strhává do vody a topí. Často se zjevuje v podobě bobra nebo štiky. Obvykle bojuje s Vorsou, duchem lesa.

Vojpel – u Komi-Permanů bůh severního větru, ochránce lovců. Jeho sídlo, Hnízdo větrů, se nacházelo na vysoko položeném místě na Uralu.

Vorsa (resp. Vor-kulj) – u Komi-Permanů lesní duch, kterého se báli všichni lovci. Vorsa totiž všechna zvířata pásal jako své stádo a ptáci byli jako jeho slepice, takže když je lidé lovíli, zlobil se. Často se zjevoval v podobě divoké kočky. Jeho úhlavním nepřítelem byl Vakul, vodní duch. Často spolu bojovali, Vorsa v podobě medvěda a Vakul v podobě velkého bobra.

Zaraň – u Komi-Permanů dcera Šondiho – slunce, která se proháněla po oblacích na saních tažených stříbrným ořem. Ale jen do chvíle, než po duze vylezl na nebesa lovec Pera, s nímž Zaraň sestoupila na zem a porodila mu sedm synů a sedm dcer, první lidi na světě.

Zlatý věk – představa o mytické dávné době, vyskytující se u většiny ugrofinských kmenů. Ve Zlatém věku bylo nebe tak nízko, že se ho lidé mohli dotknout rukou a kdykoli se mohli setkat se svými bohy. Byl to čas blahobytu, kdy nikdo netrpěl hladem (obilí bylo vysoké a košaté jako stromy) a lidé chodili oděni ve zlatě a běloskvoucích látkách. Konec Zlatého věku se u různých kmenů vykládá různě, ale vždy jde o nějakou formu špatného skutku. Po tomto prvním lidském hříchu bohové odtrhli nebesa od země. Nebe se sedm dní s ohlušujícím rachotem a hřměním zvedalo do výšky, kde zůstalo dodnes. K těmto představám patří i víra, že až budou poraženy všechny nečisté síly, zahubeni všichni zlí duchové a lidé přestanou hřešit a činit zlé skutky, Zlatý věk se vrátí.

POSTAVY A POJMY ZE SLOVANSKÉ MYTOLOGIE A RUSKÉHO FOLKLÓRU

Alatyr (resp. Latyr) – v ruském folklóru magický kámen, „otec všech svatých kamenů“. Stojí pod zázračným stromem na ostrově Bujan a má léčivé schopnosti. Někdy je popisován jako bílý, jindy jako ohnivý, hořící. Samotné slovo Alatyr pravděpodobně souvisí s jantarem – ve starých ruských textech se setkáváme s označením Baltského moře (největšího naleziště jantaru) jako Alatyrského moře. Také však může souviset s latinským altar – oltář, což zase svědčí o jeho posvátném, rituálním významu. V bájích je Alatyr spojován se dvěma mytologickými postavami – především se Zorou (Zorjou), božskou dívkou, která sedí na Alatyru a zašívá hrdinům rány. A také s Perunem, který v některých představách stojí na Alatyru a střílí z něj ohnivé šípy – blesky, v jiných zase buší do kamene svou hromovou sekerou a vykřesává tak blýskavici. Zpod

Alatyr vyteká pramen živé vody. Kámen střeží Garafena – had a Gagana – zázračný pták.

Baba Jaga (resp. Ježibaba) – démonická bytost, vyskytující se v pohádkách mnoha slovanských národů. Slovo Jaga (Ježi) pochází ze starého názvu pro hada, užovku. Baba Jaga proto skutečně znamená matka hadů a v pohádkách jí občas slouží její syn – drak. Svůj původ má Baba Jaga ve starých mýtech, jak dokazuje například slovenská pohádka o Slunečním koni, což je pravděpodobně kůň dávného slunečního boha Dažboga. Baba Jaga ho hlídá zároveň se stádem zázračných létajících koní. V představách našich předků šlo zřejmě o mocnou bohyni a až folklórní, pohádkové podání z ní udělalo obyčejnou lesní čarodějnici. Odlehlost jejího sídla (chaloupky na muří nožce), k němuž vede železný, stříbrný a zlatý most, naznačuje, že by mohlo jít o strážkyni záhrobí, nebo dokonce samotnou Smrt.

Gagana – v ruském folklóru zázračný pták se železným zobákem a měděnými drápy, jeden ze strážců kamene Alatyr na ostrově Bujan

Garafena – v ruském folklóru magický had, který střeží kámen Alatyr na ostrově Bujan

koldun (resp. volchv) – staré ruské slovo označující pohanského žrece, čaroděje, šamana

kumir – starý ruský výraz pro pohanskou modlu, zpodobnění boha nebo zvířecího běsa z kamene nebo dřeva

Vjatko – mytický praotec slovanského kmene Vjatičů (podobně jako Radim u Radimičů)

Vlčinec – v ruských bylinách jedno ze tří měst, hradišť (podle všeho fiktivních), která dostal Volch Vseslajevič darem od kyjevského velkoknížete. Traduje se, že to nebyl příliš štědrý dar, protože tato hradiště byla chudá a obývaná lupiči a zločinci.

Zirnytra – záhadná bytost západoslovanských mýtů – bůh čarodějnictví a zároveň drak, někdy černý, jindy stříbrný. Vendové nesli jeho zobrazení na vlajce během bojů se Sasy.

Zorja – ve slovanské mytologii panenská bohyně-ochránkyně sídlící na nebi, případně na mytickém ostrově Bujan. Některá ruská

podání uvádějí, že šlo o dvě hvězdy, známé jako Zorja Útrennaja a Zorja Večernaja. Občas se k nim přidává i třetí sestra – Zorja Polunóčnaja. Jitřenka za úsvitu otevírá východní bránu nebes, aby mohl sluneční kůň boha Dažboga vyjet na oblohu. Večernice za ním naopak za soumraku zavírá západní bránu. V náruči Půlnočnice hřebec (slunce) hyne, aby se ráno opět zrodil. Výjimkou nebyla ani představa, že tři Zorji mají podobu bojovnic v honosné zbroji, dokonce se zachovaly modlitby, kterými je dávnověcí bojovníci volali na pomoc před bitvami.

SKUTEČNÉ HISTORICKÉ OSOBNOSTI A REÁLNÁ MÍSTA

Abbásovci – významná vládnoucí dynastie v bagdádsském kalifátu.

Roku 750 převzala vládu od dynastie Umajjovců a až do roku 1258 byla nejvýše postaveným panovnickým rodem v islámském světě. Svůj původ odvozovala od al-Abbáse, strýce proroka Mohameda.

Bělozero – kupecká osada a hradiště na Bílém jezeře (odlehlá lesní oblast severovýchodně od dnešní Moskvy). Patřilo k nejvýznamnějším varjažským sídlům v dávnověkém Gardariki („Zemi hradů“), jak Skandinávci nazývali kolonizované oblasti dnešního Ruska, Ukrajiny, Běloruska a přilehlých zemí. V Pověsti dávných časů se dokonce uvádí, že Bělozero patřilo (společně s Lagodou, Novgorodem, Polockem a Rostovem) k pěti prvním ruským městům.

Cimišek, Jan – významný byzantský vojevůdce a později císař (vládl v letech 969–976). Pocházel z významného rodu Kurkuasů, který měl arménský původ. Vyznamenal se v bojích na byzantských východních hranicích (hlavně v historické Arménii), které byly pod neustálým tlakem Arabů z abbásovského kalifátu. Když roku 963 zemřel císař Romanos II., Cimišek pomohl svému strýci z matčiny strany Nikeforu Fokovi na byzantský trůn. Sám pak pokračoval v hrdinské obraně východních hranic, ale kvůli dvorním intrikám, při nichž byl obviněn z mileneckého vztahu s císařovou manželkou

Theofano, upadl v nemilost a byl degradován. Cimišek se však nevzdal a společně s Theofano zosnoval spiknutí. Tajně vnikl do císařova paláce v Konstantinopoli a Nikefora zavraždil. Pak se sám prohlásil za císaře. Potom pokračoval ve válkách se sousedními státy a dostal se do konfliktu i s kyjevským knížetem Svjatoslavem ve válce o Thrákii a podunajské Bulharsko. Zemřel pravděpodobně na tyfus počátkem roku 976.

Červená řeka – jeden z levostranných přítoků Volhy, protékající Marijskou republikou. Místní název řeky je Kokšaga, což ve skutečnosti znamená Červená řeka. V románu byl použit přeložený název, aby se čtenáři nepletl se jménem města Kokšaga, které stojí na jejím břehu a bylo pojmenováno právě podle řeky.

Nikeforos II. Fokas – byzantský císař, vládl v letech 963–969. Zakomplexovaný, žárlivý člověk, který si během šestileté vlády stihl znepřátelit většinu svých někdejších stoupenců, včetně významného generála Jana Cimiška, který ho dosadil na trůn. A tentýž Cimišek ho také z trůnu svrhl, když ho s císařovou ženou Theofano roku 969 zavraždil. Nápis na Nikeforově hrobě údajně hlásá: „Dobyl všechno kromě své vlastní ženy.“ Mimochodem, celé toto období byla Byzanc vlastně v rukou Theofano, velmi ambiciózní a mocné ženy. Byla postupně manželkou tří císařů (Romana, Nikefora, Jana Cimiška), přičemž první dva nechala sama zavraždit a třetí manžel také zemřel za ne zcela vyjasněných okolností. Potom konečně dosedl na trůn její syn Basil II. Bulharobijce. Theofano byla kromě jiného i matkou princezny Anny, která se stala manželkou kyjevského knížete Vladimíra.

Pripjať – jeden z přítoků Dněpru (Slavutiče), protékající územím dnešního Běloruska a Ukrajiny. Řeka obklopená močálovitými lesy, které byly v dávných dobách domovem slovanského kmene Dregovičů (dregva – močál).

Turov – dávné sídelní hradiště slovanského kmene Dregovičů, ležící v močálovitých oblastech v povodí řeky Pripjať na území dnešního Běloruska